ავთანდილ სილაგაძე

ფიზიოკრატული ეკონომიკური დოქტრინა

თბილისი
2009

ავთანდილ სილაგაძე

ფიზიოკრატული ეკონომიკური დოქტრინა

თბილისი
2009

ავთანდილ სილაგაძე: ფიზიოკრატიული ეკონომიკური დოქტრინა. გვ. 40.
საგამომცემლო სახლი „ინოვაცია“, თბილისი, 2009.

ავტორის მიერ ადრე გამოქვეყნებული პუბლიკაციების გადამუშავებითა და სხვა წყაროებზე დაყრდნობით, გამოკვლეულია ფიზიოკრატული ეკონომიკური დოქტრინის ჩამოყალიბების პროცესი. ამ მიმართულებით ძირითადი ყურადღება დაეთმო ფიზიოკრატული სკოლის მამათავრის ფ. კნეს და ჟ. ტიურგოს ეკონომიკურ შეხედულებათა ანალიზს. იგი განკუთვნილია სტუდენტების, პროფესორ-მასწავლებლების, მეცნიერ-მუშაკების და აღნიშნული საკითხებით დაინტერესებული სხვა მკითხველისათვის.

ყველა საქმიანი შენიშვნა, სურვილი და წინადადება ავტორის მიერ გათვალისწინებულ იქნება მომავალ მუშაობაში.

რედაქტორი: ე.მ.დ., პროფ.
მიხეილ ჯიბუტი

რეცენზენტები: ე.მ.დ., თსუ პროფესორი
პარმენ ლემონჯავა
ე.მ.კ., თსუ ასისტენტ-პროფესორი
ზინაიდა სოხაძე

© ავთანდილ სილაგაძე, 2009
ISBN 978-9941-0-1009-5

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი 4

1. ფრანსუა კენე (1694-1774) 8

1.1. ბიოგრაფია და ნაშრომების ზოგადი ანალიზი 8

1.2. წმინდა პროდუქტის, „ნაყოფიერი“ და „უნაყოფო“ შრომის, რენტის, კაპიტალის, ფულის, საზოგადოების სტრუქტურის და გადასახადების შესახებ 15

1.3. „ბუნებრივი უფლებების“, საკუთრების, „ბუნებრივი საზოგადოებრივი წყობის“ შესახებ 19

1.4. ეკონომიკური ცხრილი 27

2. ფიზიოკრატები და ანრი რობერტ ჟაკ ტიურგო (1727-1781) 31

დასკვნა 34

ლიტერატურა 38

შესავალი

ფიზიოკრატებს, როგორც მგზნებარე საზოგადოებრივ რეფორმატორებს, ეკონომიკური აზრის ისტორიაში ხშირად მიიჩნევენ მაკროეკომომიკური პროცესების ზოგადი თეორიის შემქმნელებად. თანამედროვე ეკონომიკურ ლიტერატურაში ამ საკითხთან დაკავშირებით განსხვავებული მოსაზრებებიც არსებობს. ფიზიოკრატები არ ეჭვობდნენ თავიანთი კვლევების პრიორიტეტულობაში და თავს „**ეკონომისტებს**“ უწოდებდნენ. ისინი, ჩვეულებრივ, ამ სახელწოდებით იყვნენ ცნობილნი საფრანგეთში თავიანთი პოპულარობის პერიოდში მე-18 საუკუნის 60-70-იან წლებში.

ფეოდალური პრივილეგიებისა და თავისუფალი მეწარმეობის შეზღუდვის საწინააღმდეგო გამონათქვამებმა, რომლებიც შეხამებულია ეკონომიკური ანალიზის საფუძვლიან მეთოდიკასთან, ფიზიოკრატებს ეკონომიკური ლიბერალიზმის სკოლის პირველი თვალსაჩინო აღიარება მოუპოვა.

„ფიზიოკრატები“[1] პროპაგანდას უწევდნენ საზოგადოების ორგანიზაციას „**ბუნებრივი კანონების**“ შესაბამისად. ისინი მხარს უჭერდნენ ფეოდალურ ჩარჩოებში მოქცეულ წარმოების ბურჟუაზიულ წესს. მაშასადამე, „ბუნებრივ წყობილებაში“ მათ ფეოდალიზმის გარსში მოთავსებული კაპიტალისტური წყობილება ესმოდათ.

ა.სმითი ფიზიოკრატებს სასოფლო-სამეურნეო სისტემის წარმომადგენლებად თვლიდა. ეს, უწინარეს ყოვლისა, მიუთითებდა ფიზიოკრატთა სკოლის განმასხვავებელ თავისებურე-

---

1 **ფიზიოკრატია** შედგება ორი ბერძნული სიტყვისაგან: physis ბუნება და kratos ძალაუფლება.

ბებზე. შემთხვევით როდი თქლიდა ამ სკოლის ფუძემდებელი ფრანსუა კენე, რომ სოფლის მეურნეობის განვითარების ყოველგვარი ხელისშემშლელი პირობები აზიანებს ერისა და სახელმწიფოს ინტერესებს, ხოლო სოფლის მეურნეობის განვითარების ხელშეწყობა ერისა და სახელმწიფოს სიკეთეაო.

ფიზიოკრატების აზრით, სუვერენულ მმართველობას და ერს მხედველობიდან არ უნდა გამორჩეს ის ფაქტი, რომ მიწა ხალხის კეთილდღეობის ერთაერთი წყაროა და რომ სწორედ სოფლის მეურნეობაა ის სფერო, რომელსაც ამ კეთილდღეობის უზრუნველყოფა შეუძლია. აქედან გამომდინარეობს ფიზიოკრატთა განცხადება: ყველაფერი, რაც სოფლის მეურნეობისთვის არახელსაყრელია, საზიანოა ერისა და სახელმწიფოსათვის და რაც სასარგებლოა სოფლის მეურნეობისთვის, სასარგებლოა ერისა და სახელმწიფოსათვის.

ასეთ მოსაზრებას ალბათ ის საფუძველიც აქვს, რომ ფიზიოკრატების მამამთავარი ფრანსუა კენე წარმოშობით გლეხის ოჯახიდან იყო და შემდეგ თვითონ გახდა მიწის მფლობელი.

მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში სოფლის მეურნეობის განვითარებას ნაკლები ყურადღება ექცეოდა, მაგრამ ამ პერიოდში უკვე დადგა დრო მოძრაობისა - **„დავუბრუნდეთ ბუნებას“**, რომელიც შემდგომში ტიურგოს მმართველობის პერიოდში და საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის დროს ნაწილობრივ განხორციელდა.

რიჩარდ კანტილიონის (1680-1734) „ნარკვევების“ გამოქვეყნების შემდეგ, მთელი ათი წლის განმავლობაში ფეშენებელური სალონების საუბრის თემა შემოსავლების წრებრუნვა, ეროვნული შემოსავლისა და შემოსავალ-გასავლის გაანგარიშება გახდა.

ლუი XV-ის მეფობის მიწურულში პარიზში არსებობდა რეფორმატორ-ინტელექტუალების ჯგუფი, რომლებიც თავიანთ თავს „ეკონომისტებს“ უწოდებდნენ. მათი განცხადებით ნამდვილ ეკონომისტებს ადვილად შეიცნობენ, ვინაიდან ისინი აღიარებენ: მხოლოდ ერთ მასწავლებელს, დოქტორ კენეს და მის დოქტრინას სოფლის მეურნეობის ფილოსოფიისა და ეკონომიკის ანალიზის შესახებ; ფიზიოკრატიას და მათ ეკონომიკურ ცხრილს.

თანამედროვენი მათ ფიზიოკრატებს უწოდებდნენ, ყველა მათი ფუნდამენტალური იდეა მათი მასწავლებლის – ფრანსუა კენესაკენ მიდის, რომელიც ეკონომიკური აზრის ისტორიაში ერთ-ერთ ორიგინალურ პიროვნებას წარმოადგენს.

კენეს იდეებმა თანამოაზრეთა ჯგუფის ყურადღება მიიპყრო. ფიზიოკრატები ეკონომიკის ერთ-ერთ პირველ „სკოლას“ წარმოადგენდნენ. მათი მრავალრიცხოვანი მოწინააღმდეგეები კიდევ უფრო შორს წავიდნენ და მათ სექტა (სკოლა) უწოდეს. ძალიან მცირერიცხოვანმა სხვა სკოლებმა მიაღწიეს იგივე თეორიულ ერთიანობას (თუკი საერთოდ მიაღწიეს), ყველაზე ახლოს კი მათთან მარქსისტები მივიდნენ.

მოძღვრების პირველი და ყველაზე დიდი მიმდევრებია: ვიქტორ დე **რიკარტი**, მარკიზ დე **მირაბო** უფროსი (1715-1789), ლემერსიე დე ლა **რივიერი** (1720-1793), დიუპონ დე **ნემური** (1739-1817), **ლეტროსნე** (1720-1793) და სხვ. მათ არსებითად ბევრი ვერაფერი შემატეს ფ.კენეს იდეებს და მე-18 საუკუნის 60-იანი წლების ნაყოფიერი მოღვაწეობის შემდეგ, მათი მოძრაობა ძირითადად შეწყდა.

ფიზიოკრატული ანალიზის ცენტრალური ნაწილია ეკონომიკური ცხრილი, რომელიც ეკონომიკურ მეცნიერებაში

ერთ-ერთ ცნობილ და ბუნდოვან ფურცელს წარმოადგენს.

ფ.კენე შეეცადა ცხრილი გამოეყენებინა მისი რეფორმისტული იდეებისაკენ მეფის ყურადღების მიპყრობად.

ფრიდრიხ II-მ საშინლად დაამარცხა საფრანგეთის ჯარები, საგარეო ვაჭრობა საზღვაო ომებისგან დიდ ზარალს განიცდიდა, მრეწველობა ერთ ადგილზე გაიყინა, სოფლის მეურნეობა უმწეო, გამოუვალ მდგომარეობაში იმყოფებოდა და მთავრობა ისევ გაკოტრების პირას აღმოჩნდა. წყაროებიდან ირკვევა, რომ მარკიზა დე **პომპადურის** (1721-1764) მხარდაჭერითა და შემწეობით კენემ შეიმუშავა გეგმა, რათა მეფის ინტერესი მიემართა ამ მდგომარეობიდან გამოსვლისაკენ. მეფის დასასაქმებლად და გასართობად სასახლეში მოწყობილი იყო პატარა საბეჭდი საამქრო, სადაც მეფე თავს იქცევდა სტამბით, როგორც ამბობენ ფიზიოკრატებს მეფისათვის მიუციათ ცხრილი, რომლისგანაც მეფეს აუწყვია დაახლოებით ნახევარი.

1. ფრანსუა კენე (1694-1774)

1.1. ბიოგრაფია და ნაშრომების ზოგადი ანალიზი

ეკონომიკური აზრის ისტორიაში ცნობილი ერთ-ერთი ორიგინალური პიროვნება ფრანსუა **კენე** (Quesnay) დაიბადა 1694 წელს, საფრანგეთში, ვერსალის ახლოს მდებარე სოფელ მერეში.

ფრანსუას მამა ერთი პატარა კარმიდამოს მფლობელი და შედარებით შეძლებული პიროვნება იყო. მისი წინაპრები, ჯ.მ.კეინზის წინაპრების მსგავსად, ნორმანდიიდან ჩამოსულან და მათი გვარების მსგავსებამ ხალხს აფიქრებინა მათ გენეალოგიურ კავშირზე. თუმცა, ეს მტკიცება არ დასტურდება. ფ.კენემ, რომელიც თავისი დედმამის 13 შვილს შორის მერვე შვილი ყოფილა, დაწყებითი განათლება მიიღო, მას თურმე ძალიან უყვარდა კითხვა. 12-16 წლის ასაკში იგი საკუთარი ინიციატივით შესდგომია პლატონისა და არისტოტელეს თხზულებათა შესწავლას, რისთვისაც მას ხშირად პარიზში ფეხით ჩასვლა უხდებოდა, რამაც თანდათან ჩამოაშორა სოფლის მეურნეობას.

17 წლის ასაკში ფ.კენემ გადაწყვიტა დაუფლებოდა ექიმის პროფესიას. იგი იწყებს სწავლას სამედიცინო ფაკულტეტზე, რომელსაც 1716 წელს ამთავრებს – იღებს ექიმის წოდებას და იწყებს ქირურგად მუშაობას. 1717 წელს კენეს ცოლად შეურთავს პარიზელი ვაჭრის ქალიშვილი, რომელიც ათი წლის შემდეგ დაჰკარგა და მას შემდეგ მეუღლე აღარ ჰყოლია.

ფრანსუა კენეს კალამს არაერთი ნაშრომი ეკუთვნის მედიცინაში ცხელებისა სისხლის მიმოქცევის პრობლემების შეს-

ასებ. 1744 წელს მიიღო მედიცინის დოქტორის წოდება, შემდგომში საფრანგეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი და ლონდონის სამეფო საზოგადოების წევრი გახდა.

1749 წელს ფ.კენე დანიშნეს მარკიზა დე პომპადურის, მეფე ლუი XV-ის ფავორიტის, პირად მკურნალად. იმ დროიდან მოყოლებული კენე ვერსალის სასახლეში ცხოვრობდა. სარგებლობდა დიდი ავტორიტეტით, იგი გახდა ერთ-ერთი კონსულტანტი იმ ოთხ ექიმს შორის, რომლებიც მეფის კარზე მსახურობდნენ და ამბობენ, რომ მან მეფის ასულის სიცოცხლე გადაარჩინა.

ფ.კენემ დიდი ინტელექტუალური მისწრაფება გამოავლინა. ის ახლოს იყო ენციკლოპედისტთა ჯგუფთან, რომლებმაც დააახლოვეს ისეთ ადამიანებს, როგორებიც იყვნენ დ'ალამბერი (1717-1783), დიდრო (1713-1784), ჰელვეციუსი (1715-1771) და სხვ. მან დაწერა რამდენიმე სტატია ენციკლოპედიისათვის. მათგან ერთ-ერთის სათაურია „ფერმერები" (Fermers, 1756). იგი ახლოს გაეცნო ეკონომიკურ ლიტერატურას, ინგლისელი ეკონომისტის რ.კანტილიონის „ესეებს"[1] (გამოიცა 1755 წელს)[2], რამაც გადამწყვეტი როლი ითამაშა მისი ეკონომიკური აზროვნების შემდგომ სრულყოფაში.

1766 წელს ვერსალში სტუმრობისას ადამ სმითი ფ.კენეს გაეცნო. აი რას წერდა იგი კენეს შესახებ: „თანამედროვეთა მრავალი საკმაოდ სხვადასხვა ცნობიდან ყალიბდება ცბიერი ბრძენის სახე, რომელიც თავის სიბრძნეს რამდენადმე ფარავს

1 „ესსე" (ფრანგ. essai) – თავისუფალი ფორმის ნარკვევი, რომელშიც განხილულია ლიტერატურული, ფილოსოფიური, სოციალური და სხვა პრობლემები.

2 რ. კანტილიონის სიკვდილის შემდეგ დარჩა ხელნაწერი „გამოცდილება ვაჭრობის ბუნების შესახებ საერთოდ", რომელიც 1755 წ. გამოიცა ჯერ ფრანგულ, შემდეგ ინგლისურ ენებზე. მასში კანტილიონი სიმდიდრის წყაროდ თელიდა მიწას და შრომას.

პირადი უბრალოებით; მას სოკრატეს ადარებდნენ. ამბობენ, რომ მას უყვარდა ღრმააზრიანი და არც თუ ადვილად მისახვედრი იგავები. ის ძლიერ მოკრძალებული და პატივმოყვარე იყო. გარეგნულად კენე შეუმჩნეველი იყო და „ანტრესოლის კლუბში“ მოხვედრილი ადამიანი უცბად ვერც ამჩნევდა ვინ იყო აქ პატრონი და თავმჯდომარე. „ჭკვიანია როგორც ეშმაკი“, - თქვა მირაბოს ძმამ კენესთან ყოფნის შემდეგ. „ცბიერია როგორც მაიმუნი“, შენიშნა სასახლის კარის რომელიღაც მსახურმა, როცა მოისმინა მისგან ანდაზა“[1].

ფ.კენე მეფის კარზე თავისი გავლენის გამო ხელს უწყობდა თავის თანამოაზრეებს შრომების გამოცემაში, დაწინაურებაში და ფიზიოკრატული იდეების პროპაგანდაში, როდესაც მერსიეს იგი დაეხმარა დიდი პოსტის დაკავებაში, აქ მან სცადა ფიზიოკრატული ექსპერიმეტების ჩატარება.

მეფე ლუი XVI-ის კარზე შექმნილი ინტრიგების, მწვავე ამბებისა და უმეცრების კორიანტელში მყოფ კენეს სიმშვიდე, პატიოსნება და კეთილგონიერება უნდა შეენარჩუნებინა. მარკიზა დე პომპადურის (გარდაიცვალა 1764 წ.) საჩუქრების წყალობით კენემ საკუთარი მამულის ყიდვა შეძლო.

მოხუცებულობის წლებში კენე ძალიან გაჯიუტდა. 76 წლის ასაკში მათემატიკის შესწავლა დაიწყო და კენეს ინტერესები ეკონომიკიდან მათემატიკისაკენ გადაიხარა. მას კუთხის სამად გაყოფისა და წრის გაკვადრატების ამოცანის ამოხსნა უნდოდა, რაც მის მიმდევრებსაც კი წარმოუდგენლად მიაჩნდათ. როდესაც მან გეომეტრიაში თავისი ნაშრომი (რომელიც დ'ალამბერმა სისულელედ მიიჩნია) გამოაქვეყნა, შეწუხებულმა ტიურგომ თქვა: ეს ხომ სკანდალთა შორის სკან-

1 ა.ანიკინი, მეცნიერების სიჭაბუკე (ქართული თარგმანი), თბ., 1989.

დალია, ეს მზეა, რომელიც ჩაქრა, ამას შეიძლება მხოლოდ ანდაზით ვუპასუხოთ, მზესაც აქვს ლაქები[1].

ლუი XVI-ის ტახტზე ასვლის შემდეგ, კენეს მეფის კარზე აღარ სწყალობდნენ და იძულებული იყო სასახლე დაეტოვებინა.

ამის შემდეგ იგი მალე – 1774 წელს ვერსალში გარდაიცვალა.

როგორც უკვე აღინიშნა, ფ.კენეს ადრეული შრომები მედიცინის, კერძოდ: სისხლის დენას, დაჩირქებას, განგრენასა და სხვ. საკითხებს ეხებოდა. მისი პირველი ეკონომიკური ნაშრომი „ფერმერები“ კი ენციკლოპედიაში 1756 წელს გამოჩნდა. მაშინ კენე 62 წლისა იყო. სტატიაში ავტორი ძირითადად პრაქტიკული მნიშვნელობის საკითხებს განიხილავს: მაგალითად, მიწის დამუშავებისას რას უნდა მიენიჭოს უპირატესობა – მთლიან თუ ნაწილობრივ იჯარას, ცხენს თუ ხარს და ა.შ. ნაშრომის თეორიულ ნაწილს თან ერთვის საკმაოდ დიდი მოცულობის რიცხობრივი მასალები.

შემდგომში ფ.კენე ეკონომიკის სიღრმისეული საკითხებით უფრო მეტად დაინტერესდა. მისი ნაშრომის **„ეკონომიკური ცხრილი“** (1758) გამოქვეყნების შემდეგ ფ.კენე ფიზიოკრატთა სკოლის მამამთავარი გახდა.

როგორც უკვე ითქვა, კენე უფრო მეტად სოფლის მეურნეობის პრაქტიკული საკითხებით იყო დაინტერესებული, თუმცა, მის მიერ 1757 წელს „ენციკლოპედიაში“ გამოქვეყნებული სტატია **„ხორბალი“** (Grains, 1757) ბევრად უფრო დიდი მნიშვნელობის პოლიტიკურ-ეკონომიკურ საკითხებს მოიცავდა. მასში ავტორი აკრიტიკებს: სოფლის მეურნეობის უკანა პლანზე გადაწევას (მრეწველობასა და საგარეო ვაჭრო-

1 ა. **ანიკინი**, ზემოთ ალნ. წიგნი, გვ. 162-163.

ბასთან შედარებით); მარცვლეულით თავისუფალი ვაჭრობის აკრძალვას, რამაც სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციაზე ფასების ცვლილებები განაპირობა. ყოველივე ამან გლეხობის გაღარიბება და მიწის ნაკვეთების უპატრონოდ მიტოვება განაპირობა. მერკანტილიზმის წინააღმდეგ მიმართული ამგვარი კრიტიკით კენეს ეკონომიკური კანონების ფუნქციონირების მეცნიერულად დასაბუთება სურდა.

ფრანსუა კენეს ერთ-ერთი პირველი კაპიტალსა და ეროვნული შემოსავლის ზრდას შორის კავშირის არსებობის აღმოჩენა იყო. ამან თავისი გამოხატულება მიწის დამუშავების სხვადასხვა მეთოდების შესახებ მის მიერ მე-18 ს-ის 50-იანი წლების პრაქტიკული სახის გამოკვლევებში ჰპოვა.

კენეს დაკვირვებით, 30 მორგენი (0.25 ჰა) სახელდახელოდ დამუშავებული მიწისგან მიღებულმა შემოსავალმა 380 მილიონი შეადგინა, მაშინ როდესაც იგივე ფართობის გულდაგულ დამუშავებული და მეთოდურად კულტივირებული მიწისაგან მიღებულმა შემოსავალმა 1378 მილიონს მიაღწიაო. პირველ შემთხვევაში გაწეულმა ხარჯებმა 285 მილიონი, ხოლო მეორეში – 710 მილიონი შეადგინა.

კენეს დასკვნით, უფრო უპრიანია საკუთარი სახსრებით წარმოებრივი საშუალებების შეძენა. ამგვარ საშუალებებს ამ შემთხვევაში ხარი ან ცხენი და ასევე მიწის გასანაყოფიერებლად სასუქის დამზადება წარმოადგენდა. მისი აზრით გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა იმ გარემოებას, რომ ზედმეტი ხარჯების გაღებასა და მიწის უკეთ დამუშავებას უხვი მოსავლის სახით მოგების მიღება მოჰყვებოდა.

კენეს მიწის ნაკვეთი რომ არ ჰქონოდა, მას არც ეს გამოცდილება ექნებოდა, რომელიც მან საკუთარი დაკვირვებების

შედეგად შეიძინა. იგი სოფლის მეურნეობაში მოგების ზრდის პრაქტიკული გზის პოვნით კმაყოფილი იყო. მისი აზრით, ასეთი მოგების მიღება მრეწველობასა და ვაჭრობაში შეუძლებელია. სოფლის მეურნეობაში გაწეული შრომა არა მარტო ანაზღაურებს მიწის დამუშავებაზე გაწეულ ხარჯებს და აქ დასაქმებულთა გასამრჯელოს, არამედ დამატებით მოგებასაც იძლევა.

ამ მცდარი მიდგომების გამო მის რიგ მომდევნო დასკვნებსაც ფასი დაეკარგა. იგი ვერ ხვდებოდა, რომ ასეთი მოგების მიღება შესაძლებელია მრეწველობაშიც. თუმცა, გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ კენეს დროს მრეწველობა ძირითადად ხელით შრომას ემყარებოდა და მეტად მცირე მოგებას იძლეოდა.

ფიზიოკრატთა მტკიცებამ მრეწველობასა და ვაჭრობაში მოგების მიღების შეუძლებლობის შესახებ – მნიშვნელოვანწილად განაპირობა მათ მიერ მერკანტილიზმის კრიტიკამ.

პირველი ეკონომიკური შრომების გამოქვეყნების შემდეგ, ფ.კენე იმ თვალსაზრისის მომხრე იყო, რომ სოფლის მეურნეობაში მიღებული მთლიანი შემოსავლის განსაზღვრა მიღებული ფულის რაოდენობის საფუძველზე შეუძლებელია და საგარეო ვაჭრობის ბალანსით ვერ დგინდება სოფლის მეურნეობაში და ვაჭრობაში მიღებული მოგების რაოდენობა.

კენეს მითითებით, იმ სახელმწიფოს, რომელიც თავისი მიწიდან, საკუთარი სამუშაო ძალებითა და ზღვაოსნობით კარგ შემოსავალს იღებს, ვაჭრობაში წარმატებული სახელმწიფოსი არ უნდა შეშურდეს. იგი მხარს უჭერდა მარცვლეულით თავისუფალ ვაჭრობას და კარგი მოსავლის მიღების შემთხვევაში, სხვა ქვეყნებში მარცვლეულის ხელსაყრელ ფასებში რეალიზაციას.

ერთის მხრივ, კენე სამართლიანად იბრძოდა იმ პოლიტიკური შეხედულებების წინააღმდეგ, რომლების სოფლის მეურნეობას უკანა პლანზე აყენებდნენ. მეორე მხრივ კი, მან ვერ შეძლო წინასწარ განეჭვრიტა უახლოეს ხანში მრეწველობაში მოსალოდნელი პროცესები და მისი წამყვანი როლი ეკონომიკაში.

კენე სწორად ვერც საგარეო ვაჭრობის მნიშვნელობას ჩაწვდა. „ფერმერები" მნიშვნელოვან აღმოჩენებთან ერთად ფუნდამენტურად მცდარ შეხედულებებსაც შეიცავს, რომლებსაც ჩვენ კენესა და სხვა ფიზიოკრატთა მომდევნო ნაშრომებშიც ვხვდებით. ეს მცდარი შეხედულებები თეორიული ეკონომიკის ცნების არასწორი განსაზღვრის შედეგია.

კენეს აზრით, თეორიული ეკონომიკა ქონებრივ (მატერიალურ-ნივთობრივ) საკითხებს განიხილავს. აქედან გამომდინარე, მხოლოდ სოფლის მეურნეობაა **ნაყოფიერი** სფერო, ვინაიდან აქ ადგილი აქვს ბუნების მიერ მატერიის გამრავლებას.

კენესთვის უდაოდ უცხო არ იყო ის განსხვავება, რომელიც არსებობს საქონლის **სამომხმარებლო ღირებულებასა** და კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობიდან გამომდინარე მის **საცვლელ ღირებულებას** შორის. მიუხედავად ამისა, იგი ვერ ხვდებოდა, რომ თეორიული ეკონომიკის კვლევის საგანს სწორედ ეს საცვლელი ღირებულებაც წარმოადგენდა.

ფ.კენეს აზრით, საზოგადოების წევრებს შორის **საქონელთა გაცვლა თანაბარ ღირებულებათა გაცვლაა**. ძნელი არაა იმის შემჩნევა, რომ საქონელთა ეკვივალენტური გაცვლის კონცეფცია კენემ მერკანტილისტების საწინააღმდეგოდ გამოიყენა. აქედან გამომდინარე, გაცვლა არ შეიძლება იყოს სიმდიდრის წყარო და არც ფულია ერთადერთი სახის სიმდიდრე. მას საფუძვლიანად არ განუხილავს ეს საკითხები.

1.2. წმინდა პროდუქტის, „ნაყოფიერი“ და „უნაყოფო“ შრომის, რენტის, კაპიტალის, ფულის, საზოგადოების სტრუქტურის და გადასახადების შესახებ

ფიზიოკრატების ეკონომიკური სისტემის ერთ-ერთ ცენტრალურ პუნქტს წარმოადგენს დოქტრინა **„წმინდა პროდუქტის“** შესახებ. მათი მნიშვნელოვანი დამსახურებაა სიმდიდრიდ წარმოშობის კვლევის სფეროდ მიმოქცევის სფეროს ნაცვლად წარმოების სფეროს არჩევა.

ფ.კენეს აზრით, სიმდიდრე მხოლოდ წარმოების სფეროში იქმნება. აქ გასათვალისწინებელია ამ საკითხისადმი ფიზიოკრატთა მიდგომის თავისებურებანი. მათი შეხედულებით, **წმინდა პროდუქტი მხოლოდ სოფლის მეურნეობაში იქმნება, მრეწველობა კი უნაყოფო სფეროა.**

ფიზიოკრატების აზრით, „წმინდა პროდუქტი“ არის ახლად შექმნილი პროდუქტის ნამეტი, მის წარმოებაზე გაწეულ დანახარჯებთან შედარებით. ასეთი განმარტება მთლად გამართული არაა. მართალია ახლად მომკილი მარცვალი, როგორც წესი, დათესილზე მეტია, მაგრამ თესლის გარდა ხომ სხვა ხარჯებიც არსებობს? ამ კითხვაზე ფ.კენე პასუხობს: მიწათმოქმედების პროდუქტის ნამეტი, რომელიც მიწათმოქმედებისათვის საჭირო დანახარჯების და გაწეული შრომითი ხარჯების გამოკლების შემდეგ რჩება, არის წმინდა პროდუქტი, რომელიც შეადგენს მიწათმფლობელების შემოსავალს, რომელთაც საკუთრება აქვთ შეძენილი ან ნაყიდი[1].

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარეობს, რომ წმინდა პროდუქტი არის პროდუქტის ღირებულების ნამეტი წარმოების ხარ-

1 ციტ. იხ.: სპერაძე, გ.ჭანუყვაძე, ი.კრავცოვი, ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორია, ნაკვეთი 1, თბ., 1973, გვ. 84-85.

ჯებზე. იგი მიწათმოქმედებაში ძირითადად შედგება თესლისა და მუშაკების ხელფასისაგან. **ხელფასი** კი ფ.კენეს საარსებო საშუალებათა მინიმუმამდე დაჰყავს.

წმინდა პროდუქტის ერთადერთ ფორმად იგი თვლიდა **მიწის რენტას**. მისი აზრით, წმინდა პროდუქტი მიწათმფლობელთა კანონიერი შემოსავალია. ხოლო თუ რატომ იღებენ ეს უკანასკნელნი აღნიშნულ შემოსავალს, ის თავისებურად პასუხობს: იმისათვის, რომ მათმა წინაპრებმა თავდაპირველად მიწები სავარგულებად აქციესო.

ფიზიოკრატთა აზრით, **ნაყოფიერია** „წმინდა პროდუქტის" შემქმნელი **სამოწათმოქმედო შრომა, ხოლო ეკონომიკის სხვა დარგებში** (მაგ., მრეწველობა) **დასაქმებულთა შრომა უნაყოფოა,** რადგან იქ თითქოს „წმინდა პროდუქტი" არ იქმნება.

ფ.კენე[1] კაპიტალს იხილავს, წარმოების პროცესში და განასხვავებს მის ორ ნაწილს:

1. **თავდაპირველი ავანსები,** რომელიც ერთბაშად ავანსირდება დაახლოებით 10 წლიანი ბრუნვით მიწათმოქმედების მოწყობისათვის (მოიცავს სასოფლო-სამეურნეო იარაღებს, ნაგებობებს, მუშა პირუტყვს);

2. **ყოველწლიური ავანსები,** რომელიც მოიცავს ყოველწლიური სამოწამოქმედო სამუშაოა ხარჯებს: სათესლე მასალაზე, ძირითად სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებზე, სამუშაო ძალაზე.

ყოველწლიური ავანსები მთლიანად შედიან წარმოების ხარჯებში, თავდაპირველი ავანსები კი ნაწილობრივ, თანდათანობით.

მართალია, ფიზიოკრატებს ზუსტად არ ჩამოუყალიბებიათ

---

1 ტერმინი: კლავწარმოება ერთ-ერთმა პირველმა ფ.კენემ გამოიყენა.

ძირითადი და საბრუნავი კაპიტალის ცნებები, მაგრამ უდაოდ საფუძველი ჩაუყარეს მათ მეცნიერულ ანალიზს. მათ მიერ კაპიტალის შემადგენელ ელემენტებად დაყოფაში წარმოებისადმი (ნაგულისხმევია მხოლოდ სამიწათმოქმედო წარმოება) მათი განსაზღვრული დამოკიდებულება გამოიხატა.

ფიზიოკრატთა აზრით, **ფული** არა კაპიტალის ფორმა, არამედ **კაპიტალის შეძენის საშუალებაა**. ფ.კენემ კაპიტალის ორივე ნაწილის ბრუნვიდან ფული გამორიცხა და ამით კაპიტალის ფულადი ფორმა უარყო. მან ფული არ მიაკუთვნა თავდაპირველ ან ყოველწლიურ ავანსებს და ს-ფ დაიყვანა ს-ს-მდე. ე.ი გამოდის, რომ ყოველი გაყიდვა იმავე დროს ყიდვაც ყოფილა, რაც შეცდომაა.

ფ.კენეს მიერ წარმოდგენილი საზოგადოების **იდეალური სტრუქტურა** შედგებოდა: მწარმოებელთა, მესაკუთრეთა და არამწარმოებელი კლასისაგან[1].

ასეთი საზოგადოების საფუძველია მწარმოებელთა კლასი, რომელშიაც შედიოდა ფერმერები და სოფლის მეუნეობაში სხვა დასაქმებულნი, როგორც ერთადერთი მწარმოებელი კლასი. **მესაკუთრეთა** კლასს მიეკუთვნა: სამღვდელოება, მეფე, თავადაზნაურობა (მიწათმფლობელები). ვინაიდან მათ გასწიეს თავდაპირველი ხარჯები და მიწები სავარგულებად აქციეს, ისინი ამისათვის „წმინდა პროდუქტს" იღებენო. **არამწარმოებელთა** კლასში შედიან მეურნეობის სხვა სფეროებში (**მრეწველობაში, ვაჭრობაში, ფინანსურ-საკრედიტო სფეროში** და სხვ.) დასაქმებულები.

ფ.კენეს მოძღვრებაში საზოგადოების კლასობრივი სტრუქტურის შესახებ მრავალი შეცდომაა. მაგალითად, **მუშებს და**

1 Ф.**Кенэ**. Избранные экономические произведения. М., 1960. გვ. 360.

კაპიტალისტებს, როგორც მრეწველობაში, ასევე სოფლის მეურნეობაში, იგი **ერთ კლასში აერთიანებს**. იგი, როგორც მსხვილი ფერმერობის იდეოლოგი, რა თქმა უნდა, ამჩნევდა დაქირავებულ მუშებს, მაგრამ ისინი შეგნებულად ცალკე კლასად არ გამოყო. საქმე იმაშია, რომ ფიზიოკრატების თვალსაზრისით დაქირავებული მუშები შეადგენენ ერთ კლასს თავიანთ დამქირავებლებთან ერთად: სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში ფერმერებთან ერთად, ხოლო სხვა დარგებში მრეწველებთან ერთად.

მართალია, კლასების შესახებ კენეს მოძღვრებაში რიგი შეცდომებია დაშვებული, მაგრამ ამ მოძღვრებაში ყურადსაღებია ის გარემოება, რომ საზოგადოების კლასებად დაყოფის საფუძველი მან მართებულად გამოიყვანა მისი ეკონომიკიდან, მიუხედავად იმისა, რომ ეს დაყოფა მთლიანობაში არასწორია.

დაბოლოს, კიდევ ერთი საკითხი – ერთიანი სახელმწიფო გადასახადების მიწათმფლობელებზე გადაკისრების შესახებ. ფ.კენეს აზრით, **საგადასახადო ვალდებულების მთელი ტვირთი უნდა დაეკისროს მხოლოდ მიწის მესაკუთრეს, რამდენადაც „წმინდა პროდუქტს" ისინი ისაკუთრებენ. დანარჩენი კლასები კი ყოველგვარი სახელმწიფო გადასახადებისაგან უნდა განთავისუფლდნენ.**

ყოველგვარი სახელმწიფო გადასახადების გადაკისრება მხოლოდ მიწათმფლობელების შემოსავალზე - „წმინდა პროდუქტზე" ანუ მიწის რენტაზე, ფაქტობრივად ნიშნავდა **მიწის** საკუთრების **ნაწილობრივი კონფისკაციის** მოთხოვნას.

მიწის საკუთრების ასეთი განსაკუთრებული დაბეგვრის პირობებში გადასახადების სიმძიმე მრეწველობას ჩამოშორდა.

გარდა ამისა, ფ.კენე ვაჭრობის სრულ თავისუფლებას მოითხოვდა და ეკონომიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფოს აქტიურ ჩარევას ეწინააღმდეგებოდა. მისი მოსაზრებით, ასეთი მიდგომები ეკონომიკის კაპიტალიზმის გზით განვითარების ხელშემწყობი პირობები შეიქმნებოდა.

1.3. „ბუნებრივი უფლებების", საკუთრების, „ბუნებრივი საზოგადოებრივი წყობის" შესახებ

ფრანსუა კენემ ჯერ კიდევ მე-18 ს-ის 40-იანი წლების ნაშრომებში ჩამოაყალიბა საკუთარი შეხედულებები ადამიანთა შემეცნების უნარისა და ბუნების შესახებ. მეტწილად იგი „ბუნებრივი უფლებების" საკითხებს შეეხო. ამასთან მან ინგლისური სენსუალიზმი[1] მალბრანშის[2] მოძღვრებას დაუკავშირა.

ფ.კენეს აზრით, ადამიანის გონებაში ყოველგვარი ცნება გარე სამყაროსთან კავშირში ყალიბდება; საგნები, რომლებსაც ჩვენ სხეულებსა და მატერიას ვუწოდებთ, ფიზიკურ მიზეზებს წარმოადგენენ, რომლებიც სხვადასხვაგვარ წარმოდგენებსა და აფექტებს, მისწრაფებებს თუ ვნებებს, ჩვენი გრძნობების მოტივაციას იწვევენ, ბედისა თუ ავბედობის მიზეზები არიან; ადამიანთა შეგრძნებები, ყოველგვარი ცვლილება და ქმედება, საწყისი, პირველადი მიზეზითაა გამოწვეული, რომელიც ყოველ ცოცხალ არსებას ამოძრავებს, იგი ძირითადად ყველა

---

1 გრანგ. sensualisme, ლათ sensus – შეგრძნება – ფილოსოფიური მიმართულება, რომელიც შემეცნების ერთადერთ წყაროდ შეგრძნებებს, აღქმებს მიიჩნევს.

2 მალბრანში (Malebranche) ჯონ ჩერჩილი (1638-1715) ფრანგი ფილოსოფოსი იდეალისტი, რომელიც თავის მთავარ თხზულებაში „ჭეშმარიტების ძიება" ამტკიცებდა, რომ სამყარო არსებობს ღმერთში.

სახის, მგრძნობელობითი თუ ინტელექტუალური სახის ფორმას აყალიბებს.

ეს შეხედულება **ჯონ მალბრანშის** (1638-1715) მოძღვრებას შეესაბამება, რომლის მიხედვითაც ყველაფერი ის, რაც ჩვენ გვგონია, რომ ბუნებრივი მიზეზების ზემოქმედების შედეგია, ღმერთის მიერ გამოწვეულია. მალბრანშის მოძღვრების თანახმად, მთელი სამყარო ღვთის ნებით შექმნილი მათემატიკური ქმნილებაა. როგორც ჩანს, სამყაროს ცნების ასეთი გაგება დაედო საფუძვლად ფიზიოკრატთა ფილოსოფიური და ეკონომიკური სისტემის შექმნას.

ამ ფილოსოფიაში მეცნიერება და რწმენა ერთმანეთს ერწყმის. ფ.კენე მეცნიერებას მატერიალისტურად მიიჩნევდა და ᲐᲦნიშნავდა, რომ მებნიერებაში არსებული ყოველი ცნების საფუძველი მატერიაშია, ადამიანს კი მისი გონებიდან გამომდინარე ზნეობრივი აღქმის უნარი გააჩნია. ამრიგად, შესაძლებელი ხდება უჩვეულო კავშირი მატერიალიზმსა და სპირიტუალიზმს[1] შორის.

ფ.კენეს აზრით, ჩვენი ცოდნა რწმენის გარეშე საკუთარი თავის შესაცნობად და ადამიანსა და ცხოველებს შორის განსხვავების აღმოსაჩენად არასაკმარისია. მისი აზრით, გონება, რომელიც სხეულის განწყობილებებს ემორჩილება ადამიანისათვის ძირითადი და მნიშვნელოვანი არ არის: ცხოველებზე უფრო უგუნური, საშიში და ულმობელი ადამიანებიც არსებობენ. ადამიანთა მსგავსად ცხოველებიც ხომ განასხვავებენ თუ რა არის ფიზიკურად მტკივნეული და რა სასიამოვნო შეგრძნებების

---

1 **სპირიტუალიზმი** (ლათ. Spiritialis, სულიერი) – რელიგიურ-ფილოსოფიური, იდეალისტური მოძღვრება, რომელიც სულს განიხილავს, როგორც სინამდვილის პირველსაწყისს, როგორც განსაკუთრებულ უჩვეულო სუბსტანციას, რომელიც მატერიის გარეშე და მისგან დამოუკიდებლად არსებობს.

მომგვრელი? რწმენა კი გვასწავლის ჩვენ, რომ უდიდესი სიბრძნე - ეს სინათლეა. ის შუქია, რომელიც დედამიწაზე ყოველ ადამიანს ნათელს ფენს. სწორედ ადამიანის ინტელექტთან ამ შუქის შერწყმით ადამიანი თავისი ცხოვრების იმ საფეხურს აღწევს, რომლითაც იგი განსხვავდება ცხოველისაგან, ერთმანეთისგან სიკეთესა და ბოროტებას განასხვავებს, რაც მას გონიერი და სამართლიანი ქმედებებისაკენ მოუწოდებს.

შეხედულებას იმის შესახებ, რომ რწმენით ზნეობრივი ღირსებების განსაზღვრა შესაძლებელია, ადვილად შეეძლო შეეცვალა კენეს აზრი იმის თაობაზე, რომ თეორიული ეკონომიკა ისეთივე „ზუსტი“ მეცნიერებაა, როგორც მათემატიკა ან ფიზიკა. მაგრამ ეს ასე არ მოხდა.

ფ.კენე იზიარებდა იმ შეხედულებას, რომ ადამიანის საქმიანობებს შორის ერთი მაინც მოიპოვება ისეთი, რომელიც ზნეობრივი ღირსებებით განსაზღვრას არ ემორჩილება. ასეთთა რიცხვს მიეკუთვნება ეკონომიკა. მასში ყურადღება მხოლოდ რაოდენობებს ექცევა, ვინაიდან ყოველ ეკონომიკურად მნიშვნელოვან და საჭირო ობიექტს ფასი გააჩნია.

სხვა ავტორებმა, მაგ., ინგლისელმა უილიამ პეტიმ, სცადეს „პოლიტიკური არითმეტიკა“ შეექმნათ. როგორც ჩანს, კენე ბოლოს მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ეკონომიკური მეცნიერება შეიძლება საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა მოდელს დაეფუძნოს და მის საფუძველზე შეიქმნას. ცოტა მოგვიანებით კი მას მტკიცედ სწამდა, რომ ადამიანის შესახებ მეცნიერებიდან ზნეობა უნდა გამოერიცხათ.

ყოველივე ეს გარკვევით ჩანს ბუნებრივი უფლებების საკითხის განხილვისას. კენეს აზრით, ადამიანმა რომ საერთოდ იარსებოს, იგი სხვა ადამიანებს და მათ საკუთრებას პატივით

უნდა მოეპყრას. სწორედ ამას ეყრდნობოდა ფ.კენეს **„ბუნებრივი უფლებების“** თეორია.

„ბუნებრივ უფლებებში“ იგი გულისხმობდა იმ უფლებებს, რომლებიც თვით ბუნებამ მოგვანიჭა (მაგალითად, სინათლის აღქმის უფლება, რომელიც ადამიანს გააჩნია, ვინაიდან მას თვალები გაუჩინა და სხვა).

ბუნებრივი უფლებები: სიცოცხლის შენარჩუნების, უნარის გამოვლინების, საკუთრების უფლების სახით, კენემ იმით დაასაბუთა, რომ სიცოცხლის შესანარჩუნებლად საჭიროა საკუთრების განაწილება. იგი იზიარებს თვალსაზრისს იმის თაობაზე, რომ მიწა, რომელიც არავის საკუთრებაა – არასაკმარისად დამუშავებულია.

კენე მიუთითებდა, რომ ყოველ ადამიანს განსხვავების გარეშე ბუნებისაგან ნაბოძები ყოველგვარი უფლება გააჩნია, რომელიც არავინ არ უნდა მიისაკუთროს. ამასთან, თითოეულმა მათგანმა იმდენი უნდა მიისაკუთროს, რამდენიც მას სჭირდება, ან ადამიანებმა რაღაც ერთიანი კავშირი უნდა შექმნან, რომელიც ყველას მის კუთვნილ წილს მიაკუთვნებსო.

ასეთი მიდგომებით, ყოველი ადამიანის ბუნებრივი უფლება ფაქტობრივად იმ წილით შემოიფარგლება, რომელსაც იგი თავისი შრომით ილებს. საკუთრების უფლების შემოფარგვლა ამ შემთხვევაში მხოლოდ მოჩვენებითია, ვინაიდან კენე საკუთრების უთანაბროდ განაწილების მომხრეა. ამას ადასტურებს მისი აზრი იმის შესახებ, რომ ხელისუფლება უფლებას არავის აძლევს, რომ სხვას ქონება წაართვას ან სხვის თავისუფლებას საფრთხე შეუქმნას, მას საქონლის განაწილებაში მუდმივად არსებული უთანასწორობის მოსპობა საზოგადოებრივი წყობის შეცვლის გარეშე არ შეუძლია.

ასეთი აზრის გახლდათ ფ.კენე მე-18 ს-ის 40-იან წლებში. 60-იან წლებში კი იგი ამ შეხედულებების დასაბუთებას ცდილობს: ბუნებრივ მდგომარეობაში ადამიანს მხოლოდ იმდენი მიწა გააჩნია, რამდენსაც დაამუშავებს, ხოლო თუ ადამიანს ისეთი საზოგადოებრივი წყობის მიღწევა სურს, რომელშიც არავითარი შეზღუდვა საკუთრებაზე არ არის, მაშინ მან ეს ბუნებრივი ყოფა უნდა უარყოს.

თუ ჩვენ ყოველი ადამიანის ფიზიკურ მონაცემებს, მის ინტელექტუალურ უნარსა და სხვა შესაძლებლობებს განვიხილავთ, მაშინ იმ დასკვნამდე მივალთ, რომ ისინი ადამიანის ბუნებრივი უფლებების გაგებასთან მიმართებით ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვანწილად განსხვავდებიან. ამგვარი უთანასწორობა, თავისი პრინციპებიდან გამომდინარე, არც სამართლიანია და არც უსამართლო. იგი ბუნების კანონების ურთიერთქმედების შედეგია, იმის გამო, რომ ადამიანებს სამყაროს შემეცნების პროცესში უმაღლესი არსების გეგმების ჩაწვდომის უნარი არ შესწევთ. ამიტომ მათ თავის შესანარჩუნებლად ბუნების კანონების განსაზღვრის უფლება არა აქვთ. თუ ამ კანონებს ყურადღებით დავაკვირდებით, შევამჩნევთ, რომ ფიზიკური გაჭირვების მიზეზები ამავე დროს ფიზიკური კეთილდღეობის მიზეზებიცაა. ასე მაგალითად, წვიმა ხელიშემშლელია მოგზაურისთვის, სასარგებლოა მცენარეებისათვის. და თუ ჩვენ ყოველივეს კარგად ავწონ-დავწონით, იმ დასკვნამდე მივალთ, რომ ამ მიზეზებს უფრო მეტი სიკეთე მოაქვთ, ვიდრე უბედურება და რომ ისინი უფრო მეტად სიკეთისთვის არსებობენ.

კენემ თავისი სოციალურ-ფილოსოფიური და ეკონომიკური შეხედულებების საფუძვლიანად ჩამოყალიბება მას შემდეგ დაიწყო, რაც მის გარშემო სკოლა შეიქმნა, რომელიც კენეს

თეორიების პერიოდულ პრესაში გამოქვეყნებას შეუდგა.

კენეს მოწაფეები თავიანთ ნაშრომებში თავისუფლების საწინააღმდეგო შეხედულებებს არ გამოთქვამდნენ. მათ მიაჩნდათ, რომ თავისუფლება გარდაუვალი იყო არა მარტო ვაჭრობის, არამედ სოფლის მეურნეობის სფეროშიც; შეძლებისდაგვარად მაქსიმალური მოგების მისაღებად საჭირო იყო ფეოდალთა მბრძანებლობისაგან გლეხთა განთავისუფლება. გლეხებს თავიანთი მეურნეობის დამოუკიდებლად წარმართვის შესაძლებლობა უნდა ჰქონოდათ; მრეწველობის თავისუფლება მზა ნაწარმზე ფერმერების შესასყიდ ფასებს შეამცირებდა.

ფიზიოკრატთა სკოლაში თავისუფლების მოთხოვნა და აქედან გამომდინარე კერძო საკუთრების უფლების აღიარებაც სულ უფრო და უფრო იკიდებდა ფეხს. ფიზიოკრატებისათვის ვაჭრობის თავისუფლების მოთხოვნა ფაქტობრივად არსებულ ურთიერთობებზე დაკვირვების შედეგი იყო. მერსიე დე ლა **რივიერის** აზრით, ვაჭრობის თავისუფლება ფაქტობრივად კერძო საკუთრების უფლებას უტოლდება. დიუპონ დე **ნემური** შრომის თავისუფლებას უშუალოდ კერძო საკუთრებასთან მოიხსენიებს, რომელსაც ადამიანი თავისუფალი შრომის შედეგად ქმნის.

ფიზიოკრატთა სკოლა ეწინააღმდეგებოდა დიდ გადასახადებს მაშინაც კი, თუ იგი ხელსაყრელი და მოგებიანია სოფლის მეურნეობისათვის. იგი ფუფუნების საგნებზე დამატებითი გადასახადების დაწესების წინააღმდეგაც გამოდიოდა, რამეთუ შეიზღუდებოდა შეძლებული კლასების მიერ ფუფუნების საგნების შესყიდვა. უდაოდ სამწუხაროა, წერდა ლეტროსნე, რომ მიწათმფლობელები თავიანთ შემოსავალს ძირითადად ქალაქელებს აწვდიან, მაგრამ ეს ფაქტი თავისთავად კანონსაწინააღმდეგო არ არის, ვინაიდან იგი საკუთრების უფლებას

ეფუძნება, რომელიც ყოველი საზოგადოების საფუძველია.

დასასრულს, ფიზიოკრატული სისტემის ყველა ელემენტი გაერთიანდა და **„ბუნებრივი საზოგადოებრივი წყობის კონცეფცია“** შეიქმნა, რომელსაც კენეს მოწაფეები ადიდებდნენ. დიუპონ დე ნემურის აზრით: ადამიანთა ერთობის საფუძველია მისივე ბუნებიდან გამომდინარე მიზანი და ამ მიზნის მიღწევის საშუალებები ნებისმიერი არ შეიძლება იყოს, ვინაიდან თვით გარკვეული მიზნით ჩატარებული ფიზიკური აქტი თვითნებური და ნებისმიერი არ შეიძლება იყოს; ბუნებრივი და საყოველთაო წესრიგი საზოგადოების ძირითად კანონებს შეიცავს.

როდესაც ერთ მშვენიერ დღეს სამეფო კარის ექიმს შესჩივლეს იმის თაობაზე, თუ რა რთული მოვალეობები აკისრია მბრძანებელს, კენემ უპასუხა, რომ იგი ამასთან დაკავშირებით სრულიად განსხვავებული აზრისა იყო. მაშინ მას ჰკითხეს, როგორ მოიქცეოდა, მეფე რომ ყოფილიყო? მე არაფერს გავაკეთებდი, - უპასუხა კენემ. ამავე აზრის გახლდათ დიუპონ დე ნემურიც, როდესაც იგი თავადებს მიმართავდა: თქვენი მოვალეობების შესრულება ადვილია, თუ წინ არ აღუდგებით სიკეთეს, რომელიც თავისთავად იბადება. ამავე დროს, სასამართლო წესით უნდა დასაჯოთ ის ადამიანები, რომლებიც სხვის ქონებას დაეპატრონებიან.

ფიზიოკრატთა შეხედულებებში მეტად გამარტივებულია სახელმწიფო ფინანსების საკითხები. საჭირო იყო მხოლოდ გადასახადების გაზრდა მიწათმფლობელთა შემოსავლის ზრდის კვალობაზე; ქვეყნის თავდაცვის საქმეს მხოლოდ ნებაყოფლობით გაწვეულები მოემსახურებოდნენ. პოლიციური სისტემა და მოსახლეობის ძალდატანებით გაწვევა, თავისუფლების პრინციპებს ეწინააღმდეგებაო; კანონი მხოლოდ მოქა-

ლაქის მიერ საჩივრის შეტანის შემთხვევაში უნდა ამოქმედებულიყო, ვინაიდან დანაშაული, რომელსაც არავინ ასაჩივრებს, ხელისუფლებამ არ უნდა განიხილოს.

იმის გამო, რომ ფიზიოკრატთა სისტემა ფაქტობრივად ხელისუფლების როლს უგულებელყოფდა, უფრო მისაღები მმართველობის ფორმის საკითხი მათ მიერ უყურადღებოდ დარჩა. ჩვეულებრივ, ფიზიოკრატები სამეფო ტახტის შთამომავლობით გადაცემის მომხრეებია. ამასთან, მეფობას ისინი მმართველობის უმარტივეს ფორმად მიიჩნევდნენ.

შემდეგი არგუმენტი, რომელიც ფიზიოკრატებს მეფობის სასარგებლოდ მოჰყავდათ, იმაში მდგომარეობს, რომ სოციალურ მექანიზმში, რომელსაც მხოლოდ მოქალაქეთა პირადი ინტერესები ამოძრავებდათ, მეფობა ერთადერთი საუკეთესო საშუალება იქნებოდა. ვინაიდან ხელისუფალი თავისი ქვეშევრდომების ქონების თანამესაკუთრეა (ამიტომ მას გადასახადის გაზრდის უფლება აქვს). აქედან გამომდინარე, იგი თავისი ქონების მატებაში უშუალოდაა დაინტერესებული.

ფიზიოკრატთა აზრით, ძალაუფლება ერთი ადამიანის ხელში უნდა მოექცეს და მემკვიდრეობით უნდა გადაეცეს, ვინაიდან თვით საკუთრების ცნება განაპირობებს ამას; მეფეც ბუნებრივ კანონებს უნდა დაემორჩილოს. საჭიროა სრულიად დამოუკიდებელი ბუნების კანონების საუკეთესოდ მცოდნე სამართლებრივი აპარატის არსებობა.

ამასთან ერთად, ისინი მოითხოვდნენ განათლების სისტემის გაუმჯობესებას, აზრის თავისუფლად გამოთქმის შესაძლებლობას – განსაკუთრებით კი პრესის თავისუფლებას. კენე შესაძლებლად თვლიდა მრავალი წიგნის (მათ შორის ცუდის) დაბეჭდვას, რათა ერთი კარგი წიგნი გაჩენილიყო.

ფიზიოკრატები ზნეობრივ საკითხებსაც შეეხენ. მაგალითად, რივიერის მტკიცებით, ეკონომიკური კანონების დაცვა ხელს შეუწყობდა მაღალი ზნეობის დამკვიდრებას. მისი აზრით, მეტად მნიშვნელოვანია, თუ ვის ჩააყენებდა მეფე სახელმწიფო სამსახურში და ვის დააწინაურებდა, რადგანაც ეს მნიშვნელოვანწილად საზოგადოებრივი ზნეობის ჩამოყალიბებას განაპირობებდა.

1.4. ეკონომიკური ცხრილი

ფიზიოკრატების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დამსახურებაა ქვეყანაში წარმოებული მთლიანი შიგა პროდუქტის (მშპ) კვლავწარმოებისა და მიმოქცევის პროცესების მოდელის შექმნის მცდელობა, რაც მოცემულია ფ.კენეს მთავარ შრომაში „ეკონომიკური ცხრილი“[1].

ვერსალის სამეფო გამომცემლობამ 1758 წელს გამოსცა ფურცელი, რომელზედაც ციფრები ერთმანეთს ზიგზაგებით უკავშირდებოდნენ. ფურცელს თან ერთვოდა ამ ციფრების მოკლე განმარტებები. ეს გახლდათ ფ.კენეს „ეკონომიკური ცხრილი“ კაპიტალისტური ეკონომიკის მექანიზმების მათემატიკურად ასახვის მისი პირველი მცდელობა.

„ეკონომიკური ცხრილი“ ფრანგული ეკონომიკის შემოსავალ-გასავლის ანალიზური მოდელია. მისი დანიშნულებაა შექმნას საკონტროლო ჩარჩო ეკონომიკური ანალიზისთვის. ფ.კენემ იგი ახსნა მირაბუსადმი მიწერილ წერილში: მე შევეცადე შემექმნა ეკონომიკური წყობის ფუნდამენტური ცხრილი,

1 Quesnay F. Tableau economique, P., 1758.

რათა მეჩვენებინა დანახარჯები (გასავალი) და პროდუქტები იმ გზით, რაც უფრო ადვილად მოსაპოვებელია და იმისათვის, რათა ორგანიზაციაზე და დეზორგანიზაციაზე ნათელი წარმოდგენა შემექმნა. მან საქონლის მოხმარება და მისი კვლავწარმოება საზოგადოების მასულდგმულებელ სისხლის მიმოქცევის წრეს შეადარა.

კენეს მტკიცებით, ეკონომიკა მანქანასავით, ანდა ცოცხალი ორგანიზმივით ფუნქციონირებს. აქედან ჩანს, თუ რატომ ანიჭებდა იგი ასეთ დიდ მნიშვნელობას საკუთარი ძალით მომუშავე „მანქანას“ და რატომ იყო იგი მისი მუშაობის პროცესში აქტიური ჩარევის წინააღმდეგი.

მთლიანი შიგა პროდუქტის წარმოებისა და მიმოქცევის პროცესის ანალიზისას კენე გამოდის საზოგადოების სამ კლასად დაყოფის საკუთარი კონცეფციიდან.

„ცხრილის“ წანამძღვრებია: ფასების უცვლელობა, საგარეო ბაზრის აბსტრაგირება და მარტივი კვლავწარმოება. ცხრილი აგებულია მიწათმოქმედების საიჯარო სისტემაზე, როდესაც მიწათმოქმედებას მხოლოდ ფერმერები ხელმძღვანელობენ.

კვლავწარმოების პროცესის საწყის პუნქტად „ცხრილში“ წლიური შემოსავალი გვევლინება. წრებრუნვის ვადად განსაზღვრულია: პერიოდი ერთი მოსავლის აღებიდან მეორე მოსავლის აღებამდე. მასში იმდროინდელი საფრანგეთის მშპ-ის ღირებულება უდრის 5 მლრდ. ლივრს[1], აქედან მხოლოდ 4 მლრდ. ღირებულების სურსათია, 1 მლრდ. ღირებულებისა ნედლეული.

გარდა ამისა, ფერმერებს გასული წლის პროდუქტის რეალიზაციიდან აქვთ 2 მლრდ. ლივრი ფული, რომელსაც მიწათმფლობელებს (მესაკუთრეებს) მიწაზე საიჯარო ქირის სახით უხ-

1 ფრანგული ვერცხლის ფულის ერთეული ფიზიოკრატების დროს 1799 წ. ფრანკის შემოღებამდე.

დიან. მრეწველ-ხელოსანთა („უნაყოფო“) კლასს აქვს 2 მლრდ. ლივრის სამრეწველო პროდუქცია. საბოლოოდ, სულ მშპ-ის ჯამი, ფ.კენეს გაანგარიშებით, 7 მლრდ. ლივრს შეადგენს.

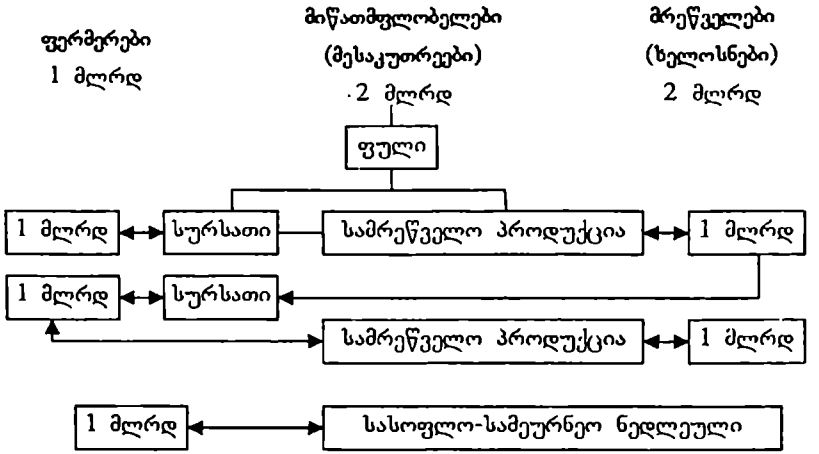
მშპ-ის რეალიზაციას იწყებენ მიწათმფლობელები იმ 2 მლრდ. ლივრიდან, რომელიც მათ გასულ წელს ფერმერებისაგან საიჯარო ქირის სახით მიიღეს.

მიწათმფლობელები ჯერ ფერმერებისაგან შეისყიდიან 1 მლრდ. ლივრის ღირებულების სურსათს, შემდეგ კი დარჩენილი თანხით – მრეწველებისაგან (ხელოსნებისაგან) სამრეწველო საქონელს. ამით მთავრდება მიწათმფლობელების მონაწილეობა მშპ-ის რეალიზაციაში. ისინი უკვე საარსებო საშუალებებით უზრუნველყოფილნი არიან.

მიმოქცევის შემდეგ აქტში მონაწილეობენ მხოლოდ ფერმერები და მრეწველები (ხელოსნები), სადაც მრეწველები მათ მიერ მიღებული 1 მილიარდი თანხით ფერმერებიდან სურსათს ყიდულობენ.

ამის შემდეგ ფერმერები იძენენ მრეწველებისაგან 1 მლრდ. სამრეწველო პროდუქციას წარმოებრივ საშუალებათა სახით. მრეწველები ამ გაყიდვიდან მიღებული 1 მლრდ. ლივრით ფერმერებისაგან სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულს შეისყიდიან და ამით რეალიზაციის პროცესიც მთავრდება **(იხ სქემა)**.

ამრიგად, რეალიზაციის ხუთი აქტის შედეგად მიწის მესაკუთრეები უზრუნველყოფილი არიან 2 მლრდ. ლივრის სურსათითა და სამრეწველო საქონლით, ხოლო ფერმერებმა 3 მლრდ. ლივრის სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტის რეალიზაცია მოახდინეს და კიდევ დარჩათ 2 მლრდ. ლივრის პროდუქტი საკუთარი მოხმარებისათვის (1 მლრდ. საკვები პროდუქტი, 1 მლრდ. სათესლე მასალა), რომლითაც კვლავწარმოების

პროცესის განახლება შეუძლიათ. გარდა ამისა, ფერმერებს 2 მლრდ. ლივრი დაუბრუნდათ, რომლითაც მიწათმფლობელთა საიჯარო ქირას გადაიხდიან.

მაშასადამე, ფ.კენეს „ცხრილში“ მოცემულია ეკონომიკურ ლიტერატურაში **მთლიანი შიგა პროდუქტის რეალიზაციის მოდელის შექმნის პირველი მცდელობა,** რამაც განაპირობა დასკვნა, რომ კვლავწარმოებისა და რეალიზაციის უწყვეტ პროცესს ადგილი ექნება მაშინ როდესაც ეკონომიკაში განსაზღვრული პროპორციები დაცულია.

თუმცა, ფ.კენეს ეკონომიკური „ცხრილი“ რიგ არსებით ნაკლოვანებებს შეიცავს: 1) „ცხრილი“ აგებულია საზოგადოების კლასებად დაყოფის მცდარ შეხედულებაზე; 2) „ცხრილში“ მრეწველთა კლასი სამრეწველო პროდუქტის გარეშე დარჩა; 3) რეალიზაციის პროცესის ცენტრში მიწის მესაკუთრეები შეცდომითაა დაყენებული და სხვ.

2. ფიზიოკრატები და ანრი რობერტ შაკ ტიურგო (1727-1781)

მიუხედავად იმისა, რომ ტიურგო თავს ფიზიოკრატთა სკოლას არ მიაკუთვნებდა, იგი მეტწილად მაინც მათ პოზიციებზე იდგა.

ტიურგო საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის წინახანების გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე, თეორიული კვლევის სფეროში ცნობილი გახდა თავისი მთავარი ნაშრომით: **„ფიქრები სიმდიდრის შექმნისა და განაწილების შესახებ“** (1776).

იგი დაიბადა პარიზში, სავაჭრო-სამრეწველო ბურჟუაზიასთან დაახლოებული აზნაურის ოჯახში. სორბონის უნივერსიტეტის თეოლოგიის ფაკულტეტის დამთავრების შემდეგ, მან უარყო სასულიერო კარიერა და სახელმწიფო სამსახურში შევიდა.

1774 წელს ლუი XVI-ის მიერ დაინიშნა: ჯერ საფრანგეთის საზღვაო მინისტრად (სადაც 34 დღე იმუშავა), შემდეგ ფინანსების გენერალური კონტროლიორის პოსტზე (1774-1776).

ტიურგომ, ფ.კენესთან შედარებით, კაპიტალისტური ურთიერთობები უფრო ღრმად გააანალიზა. კერძოდ, იგი ბურჟუაზიული საზოგადოების კლასობრივ სტრუქტურაში უფრო ღრმად გაერკვა. საზოგადოების სამ კლასად დაყოფის კენესეული მოდელის ნაცვლად, მან გამოყო: **მუშები** და **კაპიტალისტები**.

ტიურგო უკეთ გაერკვა აგრეთვე ხელფასის არსში. მან **ახსნა ხელფასის საარსებო საშუალებათა მინიმუმამდე დაყვანის მექანიზმი, რაც მუშებს შორის კონკურენციის არსებობასთან და-**

კავშირა. თუ რატომ აღემატება ბაზარზე შრომის მიწოდება მასზე არსებულ მოთხოვნილებას, მან ვერ გაარკვია მუშათა დიდი რაოდენობის არსებობის შემთხვევაში დამქირავებელი უპირატესობას ანიჭებს იმას, ვინც ყველაზე ნაკლებ გასამრჯელოზე მუშაობას დაეთანხმება[1].

ტიურგომ **სწორად განმარტა დაქირავებული შრომის არსი.** დაქირავებული სამუშაო ძალის არსებობის მიზეზი, მისი აზრით, მიწის, როგორც წარმოების უმთავრესი საშუალების მწარმოებლისაგან გამოყოფაში მდგომარეობს. მაგრამ მისი ფიზიოკრატული შეხედულებების თანახმად, **მიწა** არა წარმოების უმთავრესი საშუალება, არამედ **სიმდიდრის უმთავრესი წყაროა.** თუმცა, ტიურგომ, ფიზიოკრატებისაგან განსხვავებით, **მიწის გარდა, კაპიტალად ჩათვალა ის მოძრავი სიმდიდრე და დანაზოგები, რომელთა დაბანდებით მოგების მიღებაა შესაძლებელი.**

ტიურგომ, ფიზიოკრატებზე წინ წავიდა და **აღიარა, რომ მრეწველობასა და ვაჭრობაში მიიღება მოგება,** ხოლო რენტის შექმნაში მთავარი როლი შრომას მიაწერა; გამყიდველსა და მყიდველს შორის საქონელთა გაცვლის საფუძვლად მათი მოხმარების სურვილი და საჭიროები დაასახელა; **საქონლის სუბიექტური ღირებულება** განსაზღვრა გამყიდველის მიერ ნივთის შეფასებით, რომელსაც საბოლოოდ ბაზარზე არსებული მოთხოვნა-მიწოდება აყალიბებს.

ტიურგოს ღირებულებების თეორიაში ფაქტობრივად უარყოფილია საქონელთა გაცვლის ეკვივალენტობის ფიზიოკრატული მიდგომები.

ტიურგომ **ფულის არსებობა** საქონლის მიმოქცევასთან დააკავშირა. მან ლითონის ფული (ოქრო და ვერცხლი) ნამდვილი

1 **Тюрго А.,** Размышление о создании и распределении богатства, пер. проф. Миклашевского. 1905, გვ. 4.

ღირებულების მქონე საქონლამდე დაიყვანა და არ გაიზიარა შეხედულება, რომლის მიხედვითაც მონეტები მხოლოდ ღირებულების ნიშნებს წარმოადგენს. ამასთან, მან **ფული საქონელთან და საქონელი ფულთან გაიგივა**, რითაც ფულის, როგორც განსაკუთრებული სახის საქონლის არსი მიჩქმალა.

ტიურგომ საფრანგეთის ფინანსების გენერალური კონტროლიორის პოსტზე მუშაობისას რიგი ანტიფეოდალური რეფორმები გაატარა, რომლებიც ქვეყნის ფინანსების გაჯანსაღების პროგრამასთან იყო დაკავშირებული: მარცვლეულის შიგა და საგარეო ვაჭრობაში შეზღუდვები მოიხსნა; კორპორაციები და გილდიები გაუქმდა; პურით და ხორცით ვაჭრობიდან ნატურალური მოსაკრებლების აკრეფა აიკრძალა; სამრეწველო სარეწებს თავისუფლება მიეცათ; ნატურალური საგზაო ბეგარა საადგილმამულო ფულადი მოსაკრებლებით შეიცვალა, რომელიც საზოგადოების პრივილეგირებულ ფენებზე გავრცელდა და სხვ.

ტიურგოს ამ მცირე რეფორმებმაც კი საზოგადოების პრივილეგირებულ ფენების უკმაყოფილება გამოიწვია და იგი დაკავებული თანამდებობიდან მალე გადააყენეს, ხოლო მის პერიოდში მიღებული გადაწყვეტილებები კი გააუქმეს. თუმცა, ტიურგოს მიერ მიღებული ზოგიერთი დადგენილება მომავალში, განსაკუთრებით კი საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის პერიოდში (1789-1794) მაინც განხორციელდა.

დასკვნა

დღესდღეობით ნათელია, რომ ეკონომიკური მეცნიერების სფეროში ფიზიოკრატებმა არაერთი შეცდომა დაუშვეს. ისინი მიიჩნევდნენ, რომ ეკონომიკური პროცესების განმსაზღვრელი კანონები ბუნების კანონებიდან გამომდინარეობდნენ. მათ ამგვარი კანონების არსებობის თავისებური დასაბუთება მართლაც მოახერხეს. კერძოდ, ჩამოაყალიბეს შემდეგი **დებულებები**: სხვადასხვა ეკონომიკურ პროცესებს განსაზღვრავენ კანონები, რომლებიც ბუნების კანონებს მიესადაგება; ამ კანონების საფუძველია ადამიანთა ფიზიკური მოთხოვნილება, ამიტომ ისინი ყოველგვარი ზნეობრივი კოდექსის საწყისია, მათ ყოველთვის და ყველგან ძალა აქვთ.

ასეთი მიდგომებით ფიზიოკრატთა მცდარი კონცეფცია შეიქმნა. მათ მექანიკური და მათემატიკური განზომილებებით ეკონომიკური პროცესების მიმდინარეობის ახსნა განიზრახეს. მათი კვლევები ეკონომიკურ მეცნიერებაში საყოველთაო კანონების შემუშავებით შემოიფარგლა. მათი შეხედულებით, ეკონომიკური მეცნიერება არაისტორიული მეცნიერებაა და ეს შეცდომა იყო.

კენე ვერ ხვდებოდა, რომ ეკონომიკის კანონებს შესაბამისი საზოგადოებრივი სიტუაცია განაპირობებს, ვინაიდან მან თავისი მზერა მხოლოდ საბუნებისმეტყველო კანონებზე შეაჩერა, რომლის კანონები არ არის დროით შემოფარგლული.

კენეს შეხედულებათა ახსნის შესაძლებლობას გვაძლევს ასევე მისი პრაქტიკული სახის გამოკვლევები. თუკი ეკონომიკის კანონები საყოველთაოდ მისაღებად შეიძლება ჩაითვალოს, მაშინ გამოდის, რომ ეს კანონები საყოველთაოდ მოქმედებენ.

სხვაგვარად რომ ვთქვათ: ეკონომიკურ ლიბერალიზმს უფლება აქვს პრეტენზია განაცხადოს იმაზე, რომ იგი საყოველთაოდ მისაღებია.

ამგვარ შეხედულებასთან ძალზე ახლოს იყო ბურჟუაზია მე-18 საუკუნის მეორე მესამედში და მეწარმენი თავს საკმარისად ძლიერად თვლიდნენ, რათა სახელმწიფოს მხრიდან დახმარებაზე უარი ეთქვათ. აქედანაც გასაგები ხდება, თუ რატომ იყვნენ ფიზიოკრატები ლიბერალიზმის მომხრეები და მას თავიანთი კონცეფციით იცავდნენ.

ფიზიოკრატების პრაქტიკული ეკონომიკური პროგრამა აგებული იყო კლასობრივ პოზიციებზე. ისინი, ერთის მხრივ, თავისუფალი კონკურენციის მომხრებია, მეორეს მხრივ, მრეწველობიდან და ვაჭრობიდან კაპიტალის სოფლის მეურნეობაში გადატანას მოითხოვდნენ.

მართალია, ფ.კენე გადასახადების მთელ სიმძიმეს მიწათმფლობელებს აკისრებდა, მაგრამ მათ მაინც რენტის მიღების უფლებას უტოვებდა.

ფაქტობრივად, ფიზიოკრატებმა საფრანგეთის ეკონომიკური პოლიტიკის ლიბერალიზაციას ხელი შეუწყვეს. ისინი 1774 წლის 18 ივლისის ედიქტის[1] ინიციატორებად ითვლებიან, რომლითაც ქვეყნის გარეთ მარცვლეულის გატანა შესაძლებელი გახდა.

უნდა ითქვას, რომ ამგვარ პოლიტიკას თავიდანვე დადებითი შედეგები არ მოჰყოლია. ფასებმა პურეულზე აიწია, ხალხის უკმაყოფილება იზრდებოდა, ფიზიოკრატებმაც თანდათან მნიშვნელობა დაკარგეს.

1 ედიქტი (ლათ. editio გამოცემა) – სხვადასხვა სახელმწიფოში უმაღლესი ხელისუფლების (მეფის, იმპერატორის ...) განსაკუთრებული მნიშვნელობის ბრძანებულება.

კენეს ღვაწლისა და დამსახურების შეფასება ეკონომიკურ მეცნიერებაში არაერთგვაროვანია. ფიზიოკრატებისათვის მათი მოძღვარისა და მასწავლებლის სიტყვები სახარებასავით ისმოდა. მირაბომ „ეკონომიკური ცხრილი" კაცობრიობის უდიდეს გამოგონებად ჩათვალა. ბევრისათვის იგი კრიტიკის ობიექტი გახდა.

იმ დროს, როდესაც კრიტიკოსები დასცინოდნენ კენეს თავისებურ აზროვნებას, სრულიად არ ცდილობდნენ გაეგოთ მისი მისია და, რაც უფრო სავალალოა, მის აღზრდილებსაც კი კენესეული ცხრილის გაგება უჭირდათ.

კენესეულმა იდეებმა, როგორც ჩანს, გარკვეული გავლენა ადამ სმითზე მოახდინა, რომელიც ფიზიოკრატებს იცნობდა და პატივს სცემდა. ამასთან, სმითი თავის ნაშრომებში მკაფიოდ აკრიტიკებდა მათ დოქტრინას „სოფლის მეურნეობის, როგორც ერთადერთი ნაყოფიერი დარგის შესახებ".

კენეს მიერ კვლავწარმოების ანალიზის ცდას მე-19 საუკუნეში მაღალ შეფასებას აძლევდა კ.მარქსი და მას უაღრესად ბრწყინვალეს უწოდებდა. „ეს ცდა წერდა იგი, პოლიტიკური ეკონომიის სიყმაწვილის პერიოდში, უაღრესად გენიალური იყო"[1].

ფიზიოკრატების გარკვეული პოპულარობა განაპირობა არა მათმა ეკონომიკურმა დოქტრინამ, არამედ ეს შედეგი იყო მათი ჩაურევლობის პოლიტიკის იდეათა ქადაგებისა სოფლის მეურნეობის მთავარი როლის საშუალებით. საფრანგეთში მათ მე-18 საუკუნის 60-იან წლებში (1764-1770) პურით ვაჭრობის დროებით ლიბერალიზაციას ხელი შეუწყვეს.

ფიზიოკრატემბა აგრეთვე საერთაშორისო კონტაქტები შეი-

1 კ.მარქსი, ზედმეტი ღირებულების თეორიები („კაპიტალი", ტ.IV), ნაწ. I, გვ. 421.

ნარჩუნეს. ცნობილია, რომ ეკატერინე II-მ სამეფო კარზე საფრანგეთიდან ფიზიოკრატი ლემერსიე დე ლა რივიერი მიიწვია. ბადენელმა კარლ ფრიდრიხმა და სხვებმა გერმანიაში ფიზიოკრატული იდეები გაავრცელეს. ბაზელში და ბერნში კი ეკონომიკურმა საზოგადოებამ პირველი სასოფლო-სამეურნეო წამოწყება ჩამოაყალიბა, სადაც მსუბუქ კონკურსებს სპონსორობდნენ, რომელშიც ფრანგმა ფიზიოკრატმა მირაბომ საპატიო დიპლომი მოიპოვა.

კენეს „ცხრილის“ შესახებ მრავალი თანამედროვე ეკონომისტის აზრი ოდნავ თუ განსხვავდებოდა ადრეულისაგან. ასე მაგალითად, პოლ სამუელსონის შეხედულებით, იგი არის მხოლოდ მცირე სქოლიო ეკონომიკური აზროვნების ისტორიაში, ა.გრეი უწოდებდა მას უდიდეს მისტიფიკაციას, ხოლო ი.შუმპეტერი კი მას მიიჩნევდა გიგანტად, „რომელსაც ყველა ეკონომისტმა უნდა უყუროს როგორც თავიანთი მეცნიერების უდიდეს ფიგურას“ და იქვე დასძენდა, რომ მას სხვა აზრი არასოდეს ჰქონია. ვ.ლეონტიევმა თავის მიერ შექმნილ შემოსავალ-გასავლის მოდელში სცადა შეექმნა „ეკონომიკური ცხრილის“ ემპირიული განხორციელება. და ბოლოს „ცხრილი“ დარჩა ეკონომიკის ისტორიის ჩიხში.

კენემ მთელი საუკუნით გაუსწრო დროს. ერთის მხრივ, ეს მეცნიერების კრახს ნიშნავდა, მეორე მხრივ კი შეიქმნა მრავალსექტორული ეკონომიკის პირველი სტრუქტურული მოდელი, შესაფერისი პარამეტრების ემპირიული შეფასებებით, რომელიც იმ პერიოდში უბრწყინვალესი მიღწევა იყო.

ლიტერატურა

ა. ანიკინი, მეცნიერების სიჭაბუკე (ქართული თარგმანი), თბ., 1989.

ს.ბერაძე, გ.ჭანუყვაძე, ი.კრავცოვი, ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორია, ნაწ. 1, თბ., 1973, თავი III.

ეკონომიკის ენციკლოპედიური ლექსიკონი, საქ. მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის, პროფ. **ა.სილაგაძის** საერთო რედაქციით, თბ., 2005.

გ.თოდუა, ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორია, ნაწ. I, თბ., თსუ გამომც., 2004, თავი XIX.

კ.მარქსი, ზედმეტი ღირებულების თეორიები („კაპიტალი", ტ.IV), ნაწ. I, გვ. 421.

ა.სილაგაძე, ეკონომიკური აზრის ისტორიის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1996, თავი IV.

ა.სილაგაძე, ეკონომიკური აზრის ისტორიის საკითხები, თბ., 2001, თავები: II-IV.

გ.ჩანტლაძე, სულხან-საბა ორბელიანის ეკონომიკური შეხედულებანი, თბ., 1984.

ჯ. ხარიტონაშვილი, ეკონომიკურ მოძღვრებათა რეტროსპექტივა და თანამედროვე პრობლემები, წიგნი I, თბ., 1997, თავი VI.

Блауг М., Экономическая мысль в ретроспективе, М., თარგმ. ინგლ., 1994, თავი 1.

Волгин В.П., Развитие общественной мысли во Франции в XVIII в., М., 1958.

Всемирная история экономической мысли, т. 1, М., 1987.

Гоголь Г., Физиократы. Французская экономика XVIII века, თარგმ. ინგლ., СПБ, 1899.

Дроздов В.В., Франсуа Кенэ, М., 1988.

История экономических учений. Под ред. В. Автономова, М., 2003, თავი 3.

История экономической мысли. под ред. И.Д. Удальцова и Ф.Я. Полянского, ч. 1, М., 1961.

Кенэ Ф., Избранные эеономические произведения. ფრანგ. თარგმ., М., 1966.

Майбурд Е.М. Введение в историю экономической мысли, М., 1996, თავი 12.

Муравьев С., Тюрго. Его учения и административная деятельность, или, начало преобразовании во Франции XVIII в., М., 1958.

Пигу, Артур Сесил, Экономическая теория благосостояния. ინგლ. თარგმ., М., 1985.

Реуэль А.Л.: Разложение меркантилизма и зараждение буржуазной классической экономии в Англии (Петти) и во Франции (Буагильбер), М., 1957; Экономическая теория физиократов, М., 1958.

Тюрго А.Р. Размышления о создании и распределении богатств. Ценности и денги. თარგმ. ფრანგ. М., 1905; Избранные экономические произведения. თარგმ. ფრანგ., М., 1961.

Шумпетер Й., История экономического анализа, თარგმ. ინგლ., т.I, Санкт-Петербург, 2004.

Quesnay F., Tableau economique, P., 1758.

Turgot A., Deuvres. t.1-5, P., 1913-1423.

საგამომცემლო უზრუნველყოფა:
საგამომცემლო სახლი „ინოვაცია“

დირექტორი: ზაურ ნაჭყებია
ტექნიკური რედაქტორი: ლევან ბოჭორიშვილი
ოპერატორი: სოფო ძილიფთარი
კორექტორები: ძეთევან წახნაძია
გვანცა შანავა

მისამართი: თბილისი, ძმები კაკაბაძეების ქ. №22
ტელ: (899) 56-14-57; 98-39-30; 98-71-25; 92-25-23.

Email: inovacia@caucasus.net